

ГОВОР РАДИ АНЂЕЛКОВИЋ НА ГРОБУ – ПАРТИЗАНКИ И АВИЈАТИЧАРУ

Готово цела, иначе врло имућна породица Анђелковић, из Косанчића (Пуста Река) учествовала је у Народно-ослободилачкој борби, дајући велики допринос ослобођењу земље. Поједини њени чланови били су на одговарајућим водећим и руководећим функцијама. О томе недвосмислено сведочи приложени документ, који допуњава представу о делатној активности ове фамилије у ратном и поратном периоду.

Рада авијатичарка је била ћерка деда Аранђеловог брата Синадина⁷⁹¹ (Ситка, како га је звала баба Роска) и Милене Анђелковић; имала је четири сестре: Живку, Савку, Загу и Добрилу. Милан и аутор књиге били су у приснијем контакту са члановима ове разгранате породице. Овде наводимо посмртно слово на сахрани тетке Раде Анђелковић – авијатичарке, пронађен у архиви/оставитини Сергија Димитријевића, који је са врло великом пажњом водио рачуна о изворним документима ове врсте.

Драга наша другарице Радо,

Тешка, опака и неизлечива болест прекиде прерано твој живот, отрже те из наше средине и ево смо се окупили око твога одра да се опростимо од тебе и испратимо на вечни починак. Мени је пала тешка дужност да се у име твојих ратних другова и другарица са југа Србије – Пусте реке, Јабланице, Топлице и Расине, испред бораца IV српске ударне бригаде (којој си и ти припадала и у њој завршила рат), опростим од тебе и искажем наш дубоки бол и искрену жалост за твоју прерану смрт и уједно захвалност коју ти дугујемо као заслужном борцу, храброј и пожртвованој болничарки референту санитета, као драгој ратној другарици пуној јунаштва, самопрегора и племенитих људских особина.

Другарице и другови,

Другарица Радмила Анђелковић спада међу оне најистакнутије напредне омладинке и скојевке са Југа Србије која је своју најлепшу младост посветила народно-ослободилачкој борби и у њој дала велики допринос. Од своје 17-те године осетила је и преживела све ратне страхоте и тешкоће. Од младе неискусне омладинке – борца израсла је у врсног санитетског радника и рат завршила као референт санитета бригаде.

Рођена је 24. августа 1924. године у селу Косанчићу, у Пустој Реци, у угледној породици. Отац Синадин био је грађевински предузимач и изводећи радове у разним деловима земље селио се са породицом. Тако је Радмила основну

⁷⁹¹ Н. Цветковић, *Астроном – песник – друмовник М. С. Димитријевић*, стр. 81.

школу завршила у Скопљу, а четврти разред гимназије у Нишу. Имала је четири сестре. За време окупације и рата породица је живела у Косанчићу. Цела породица се од првог дана определила за НОП у слободарској Пустој реци.

Рада је од првих устаничких дана 1941. године припадала омладинском активу свога села и радила за народноослободилачки покрет, који је, као што знамо, у том крају био врло снажан и добро организован. Следећи пример брата од стрица Милета, маја 1943. године ступила је у Први Јужноморавски партизански одред. Приликом формирања I јужно-моравске бригаде, 11 октобра 1943. године била је у строју као борац Другог батаљона. Учествовала је у свим борбама ове бригаде до њеног одласка преко Шумадије за Босну. На инсистирање друга Максима Ђуровића, њеног дотадашњег команданта батаљона, коме је Рада превијала ране, није отишла са бригадом, већ је остала на терену Јабланице.

Као болничарка, била је прво у болници на Радану, тј. у Добрим Водама, а затим на Гајтану – у кући породице Јововића. У то време, у болници су лежали и лечили се многи познати другови – првоборци и руководиоци, тада тешки рањеници, међу којима: Војин Бајовић – Вук, Панта – професор, Радивоје Лазаревић – „Лаза Глумац“, Слободан Несторовић – „Баја“, Цветко Радовић, Душко Бајић, Владимир Вуксановић – Столе, Лале Расинац и други.

У сећањима о ратном санитету и свом рањавању и лечењу, ови другови са много топлих речи и похвала истичу пожртвовање, спретност и љубав са којом се она бринула око њих, да би им помогла да своје ране лакше и брже излече. Летела је, кажу, као лептир. Тада је другарица Рада добила надимак „Дрнда“, углавном због свог изгледа као „млада, лепа, пуна и снажна девојка белог лица“. По речима Вука Бајовића, који јој је и дао овај надимак, изгледала је „као најлепша, крупна, црвена јабука“. Са тим надимком Рада је и рат завршила. Она сама није се љутила, већ је истицала у разговору да јој је то име драго, јер је било њено партизанско име.

Осим рада у болници, била је и у земуници са тешко рањеним Лалом Расинцем. Око десет дана је провела под земљом извршавајући тежак задатак. Требало је превити рану, прати завоје и хранити тешког рањеника; и као најтеже, одржавати личну хигијену.

Рада је, када је радила у болници на Радану и Гајтану, поред својих обавеза, којих је било тако много да се спавало једва два три сата, стизала да и свом другу др Воји Стојановићу опере кошуљу или окрпи и очисти одело, а то је радила и другарицама које су радиле са њом у болници. У време када је болница била у кући породице Јововића, Рада је упознала већ искусну партизанку, првоборца – санитетског радника, другарицу Наду Декић – „Наду Длузе“. Уз др Воју Стојановића, она је Ради, као почетници, много помогла да постане врсна болничарка и инструментарка. Другарица Нада Длузе се сећа своје Раде и по једном изузетном гесту. Када су њих две имале много тешких рањеника, а Нада била врло слабо обучена, Рада је са сестром Марка и Милорада Јововића дошла на идеју да јој исплете сукњу и блузу. Набавиле су код сељака вуну и за три дана оплеле јој сукњу и блузу, како Нада данас каже: „Чини ми се да је

ни данас, ни у једном бутику, не бих нашла лепшу“. Рада је то урадила само на уштрб свог сна.

Касније, у јесен 1943. године, болница је прешла у село Ивање, где су услови за рад били много бољи. Ту је др Воја Стојановић организовао и држао санитетски курс, кога је завршила и другарица Рада Анђелковић.

Од средине јануара 1944. године, другарица Рада је на дужности санитетског референта Другог батаљона новоформиране IV јужно-моравске бригаде (касније назване VI српска) и учествовала је у свим борбама те бригаде до њеног расформирања почетком септембра 1944. године.

После седме непријатељске офанзиве, августа 1944. године, код Мале Плате у Топлици, Рада је била теже рањена у колено. Јединица је морала да се повлачи, па је Рада јахала на коњу, први пут у свом животу. Због тога је доживљавала смешне ситуације, о чему нам је касније знала причати. И ако рањена, није хтела да напусти бригаду, него је обављала своју дужност. Била је јако везана за јединицу и говорила да јој је најсигурније међу својим друговима.

Каква је била личност другарица Рада, нека послужи и овај пример: За време марша, као још неизлечена, кретала се на коњу или колима, али за време борби, пузећи је одлазила до рањеника, извлачила их и превијала. Сви су борци имали велико поверење у њу, да ће их Рада у борби превити, да их неће оставити и због тога су је јако ценили.

Приликом реорганизације 21. српске ударне дивизије и расформирања Шесте српске ударне бригаде, Рада је распоређена за санитетског референта Четвртог батаљона Четврте српске ударне бригаде. Са тим батаљоном је прешла цео борбени пут до завршетка рата, од Лепенца код Бруса до Козја код Целја. У борби за Ужичку Пожегу, рањена је лакше у нос. Припадала је оном батаљону, који је први из дивизије, на совјетским тенковима и борним колима, са јединицама Црвене Армије, кренуо за ослобођење Београда и борила се на његовим улицама. Радини другови из овог батаљона, сећају се како је стално била у покрету, трчала од једног краја фронта на други, од једног до другог рањеног друга, извлачила га, превијала и предавала друговима за евакуацију у позадину, на сигурније место.

На Сремском фронту, када се у рововима остајало и по 15-20 дана, Рада се без смене, по води, киши и мразу, по северцу, често и по минираном земљишту, борила за спас рањеника. Знала је другарица Рада и сама да носи или вуче рањеног друга или другарицу. Тешко је било и за време одмора у позадини фронта организовати купање и перење одеће. Треба се сетити ситуације, када су борци по јакој зими, увијени само ћебадима, морали чекати, док им се испари одећа. Као санитетски референт, доживљавала је другарица Рада, као и многе њене другарице, много тешких момената у борбама на Босуту код Комлетинаца, пробоју Сремског фронта, у борби за Ђаково и даље кроз Славонију, за ослобођење Загреба и даље, све до Козја код Целја. Требало је на стотине рањеника превити, гледати крв и свакојаке тешке ране својих другова, те сасећати болове са њима, све је то она јуначки решавала и подносила. Али, ми се другарице Раде, сећамо и по томе што је била по природи весела и у предасима борбе увек спремна за шалу и смех, често и на свој рачун.

При завршетку рата, у Козју, постављена је за санитетског референта бригаде. По повратку бригаде у Србију, била је још у њеним редовима у гарнизонима Пирота, Куршумлије и Ниша, где је извршавала задатке у новим условима. Демобилисана је фебруара 1946. године у чину заставника (касније 1952. године унапређена у чин потпоручника). За показану храброст и заслуге у рату одликована је Орденом за храброст и Орденом заслуга за народ. Била је ратни војни инвалид.

По демобилизацији из армије, њена одважност и неустрашивост наставила се у освајању небеских простора. Отишла је у цивилну ваздухопловну школу у Руми. Исте године, као прва жена падобранка у Србији и једна од најбољих, и сама је врло брзо постала пилот наставник – инструктор, пилот у Северној ваздухопловној школи у Руми.

Подигла је на стотине бораца и пилота. Обучавала је за летење и војне пилоте. За десет година рада као инструктор – 2741 полетање, за 664 часа летења. Баш ове године, поводом дана ваздухопловства, пилот на авиону DC-9, другарица Марија Корда, сећа се првог лета који је обавила са својим наставником, Радмилом Анђелковић, 1949-те године. У разним часописима, а нарочито у часописима „НАША КРИЛА“ и „ФРОНТ“ објављено је много чланака о храбром и педантном наставнику – пилоту, другарици Радмили.

Мало рано је напустила свој позив пилота – наставника, јер јој је супруг био пилот и премештени су за Приштину. Како је била мајка троје деце, услови су били отежани, и она се посветила породици. И даље је радила, али сада у администрацији, а не у тако тешком позиву авијатичара.

Пензионисана је доста рано, у својој 42. години живота 1966.

Другарица Рада, била је веома омиљена и цењена после рата од својих ратних другова и другарица, са којима се стално дружила. Њени највећи „празници“ били су сусрети са ратним другарицама и друговима. Код последње прославе, 40-то годишњице формирања наше IV српске ударне бригаде, у Крушевцу, прошле године, иако већ тешко болесна и свесна озбиљности те болести, скупила је сву снагу да допутује са другарицама и друговима на ову прославу. Са безмерно радости припремала се за прославу и то је била њена последња животна радост. Последња жеља била је да је сахранимо у хаљини, у којој је била на прослави, и та јој се жеља испуњава.

Приликом обележавања четрдесетогодишњице ослобађања Београда ове године [1984], и организовања другарске вечери бораца наше бригаде, свима нам је тешко и тужно пало сазнање да је другарица Рада смештена у болницу и да више неће моћи да буде међу нама.

Другарице и другови,

Ето каква је била прошлост и лик наше другарице Радмиле – Раде Дрнде. Шта друго више да кажем на крају, него да нам је другарице Раде много жао, али да смо поносни што смо је такву имали за друга. Одважност, хуманост, и остале њене врлине остаће у трајном сећању и успомени њених другова и другарица, сабораца и многих, многих рањеника. У Зборнику наше бригаде, чије

се штампање припрема,⁷⁹² лик наше Раде Дрнде свакако мора наћи истакнуто место, заједно са оним бројним другарицама из санитетске службе, које су одиграле велику улогу у спашавању, лечењу, нези и бризи за рањенике, што су биле неуморне и имале велико људско срце, а Рада се међу њима истицала.

Нека је вечна слава и хвала другарици Ради Анђелковић!

792 Милорад Гончин, *Четврта српска ударна бригада*, Београд, Институт за савремену историју, Републички одбор СУБНОР-а Србије, 1996.